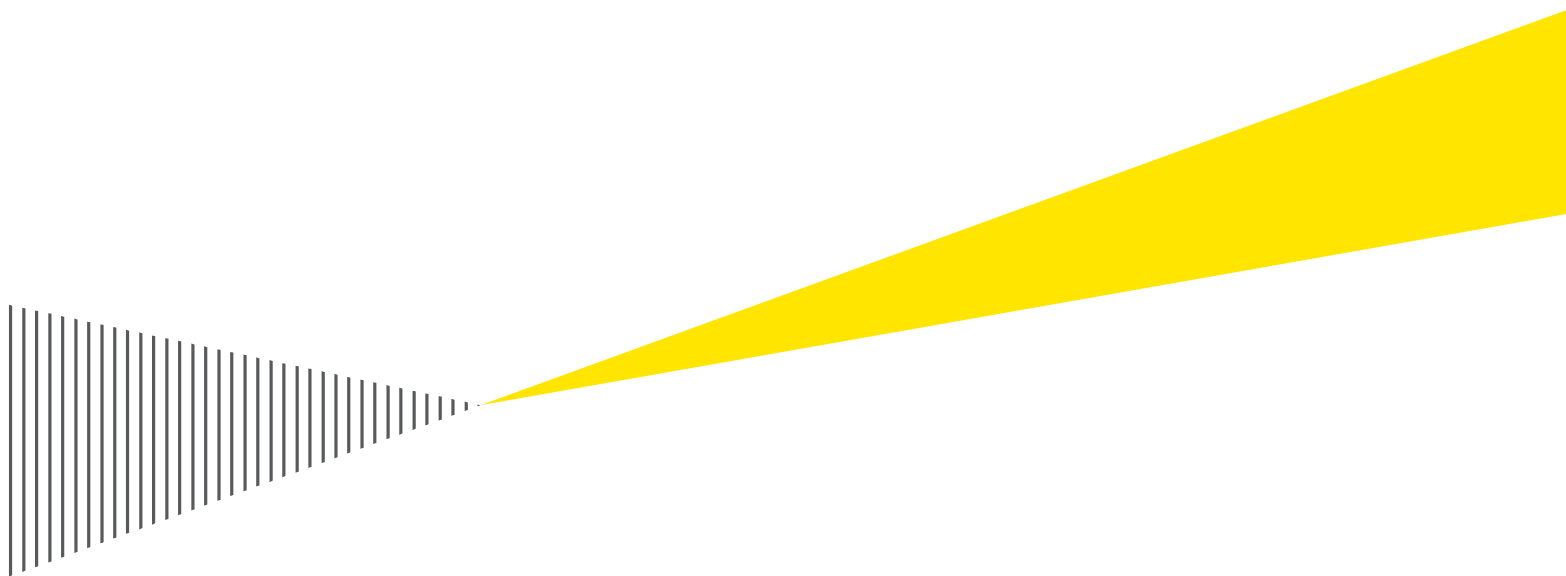

Granskning av fritidshemmen som pedagogisk resurs

Umeå kommun

Building a better
working world

Innehåll

Sammanfattning	1
1. Inledning	2
1.1. Bakgrund.....	2
1.2. Syfte och revisionsfrågor	2
1.3. Avgränsning	3
1.4. Revisionskriterier.....	3
1.5. Metod.....	3
1.6. Kvalitetssäkring	3
2. Mål och styrning.....	3
2.1. Skollagen (SFS 2010:800)	3
2.2. Skolverkets allmänna råd för fritidshemmen	3
2.3. Kommunfullmäktiges mål	4
2.4. Uppdragsplan grundskola, skolbarnomsorg samt grundsärskolan.....	4
2.5. Genomförandeplan grundskola, skolbarnomsorg och grundsärskola	4
3. Svar på revisionsfrågorna	5
Källförteckning	14

Sammanfattning och bedömning

På uppdrag av kommunrevisionen har EY granskat fritidshemmen. Syftet är att granska hur för- och grundskolenämnden genom sin styrning säkerställer:

- ▶ att resurserna vid fritidshemmen tillvaras på ett effektivt sätt
- ▶ verksamhetens kvalitet
- ▶ att det är en säker miljö för barnen

En fördjupad granskning har skett av fritidshemmen på Östra Ersbodaskolan, Östtegs skola, Mariehemsskolan och Storsjöskolan.

Fritidshemsverksamheten i Umeå kommun är prioriterad sett till dess resurser i jämförelse med andra kommuner. Trots detta anser flera intervjuade rektorer att det saknas ekonomiska förutsättningar för att upprätthålla en hög kvalitet i verksamheten under hela skoldagen. För att klara det ekonomiska åtagandet fordras större elevgrupper.

Fritidspedagogerna arbetar mer eller mindre integrerat i skolverksamheten och deras kompetens bedöms vara viktig. Det är svårt att med stöd av den ekonomiska uppföljning som görs idag få en tydlig bild av fritisverksamhetens kostnader. Vår bedömning är att resurserna vid de granskade enheterna tillvaratas på ett effektivt sätt.

Nämnden har en helhetssyn på verksamheten och den sammanhängande skoldagen. Skolverksamheterna arbetar systematiskt med kvalitetsuppföljning och kvalitetsutveckling vilket är nämndens primära sätt att jämte resurstilldelningen, säkerställa verksamhetens kvalitet. Härutöver säkras kvaliteten genom kompetensutveckling.

Flera intervjuade fritidspedagoger upplever dock att de är åsidosatta när det gäller kompetensutveckling, vilket även bekräftas av verksamhetschefen. Flera av de intervjuade bedömer att det inte finns tillräckliga resurser för kompetensutveckling för fritidspedagogerna, jämfört med lärarna som får del av statliga medel. Vi bedömer att det är viktigt att nämnden prioriterar denna personalgrupps kompetensutveckling.

Miljön och dess säkerhet för barnen beaktas vid lokalplanering och åtgärder för att förbättra skolmiljöerna är en del i investeringsplanen. Samarbete har skett med forskare om buller i förskolan vilket gett erfarenheter som tillvaratagits även i andra skolverksamheter. Det sker ett medvetet arbete för att skapa trygghet i miljöer där elever kan känna sig utsatta. Stora barngrupper är en utmaning sett till säkerhet. Ett bristområde som framkommer i granskningen är att det sällan finns tid att skriva incidentrapporter.

Vår sammantagna bedömning är att nämnden genom sin styrning säkerställer att fritidsverksamheten har kvalitet. Vi ger följande rekommendationer till det fortsatta arbetet:

- ▶ Säkerställ att samtliga incidenter rapporteras.
- ▶ Fortsätt att stärka fritidspedagogernas möjligheter till kompetensutveckling
- ▶ Sprid goda exempel på väl fungerande samarbete mellan lärare och fritidspedagoger inom ramen för den sammanhängande skoldagen.
- ▶ Säkerställ att fritidspedagogerna där det är aktuellt har tillräcklig tid för att ställa om lokaler till fritidsverksamhet efter den ordinarie skoldagens slut.
- ▶ Utveckla uppföljningen så att kostnaderna för fritidshemmen och hur fritidspersonalens tidsanvändning kan analyseras på ett enkelt sätt.

1. Inledning

1.1. Bakgrund

Fritidshem erbjuds som skolbarnomsorg under den skolfria skoldagen och under lov för barn i förskoleklass till och med årskurs sex. Ett av målen för För- och grundskolenämnden i kommunens budget 2015 är väsentligt också för fritidshemmen nämligen: En skola där alla barn och ungdomars rätt att känna sig trygga, respekterade, sedda och hörda bekräftas.

Enligt skollagen kompletterar fritidshemmen övriga skolverksamheter och ska stimulera utveckling och lärande samt ge en meningsfull fritid åt barnen som vistas där. Även social gemenskap ska främjas och utbildningen ska utgå från en helhetssyn på eleven och elevens behov.

Kommunerna är ålagda att erbjuda fritidsverksamhet och kan för detta ta ut en avgift. Fritidshem ska erbjudas till och med den våren eleven fyller tretton år. Från tio års ålder får dock även så kallad Öppen fritidsverksamhet erbjudas. Både kommunen och enskild kan stå som huvudman för verksamheten, i det senare fallet ska kommunen betala ersättning för varje elev som tas emot.

I en rapport från Skolverket konstateras att antalet elever i fritidsverksamhet ökar. Den genomsnittliga barngruppen blir allt större samtidigt som tillgången till personal minskar. Sett över tid har även andelen personal med pedagogisk högskoleexamen minskat.

Revisionen har i sin risk- och väsentlighetsbedömning identifierat fritidshemmen som pedagogisk resurs som ett viktigt område och vill därför genomföra en fördjupad granskning.

1.2. Syfte och revisionsfrågor

Syftet är att granska hur för- och grundskolenämnden genom sin styrning säkerställer:

- ▶ att resurserna vid fritidshemmen tillvaratas på ett effektivt sätt
- ▶ verksamhetens kvalitet
- ▶ att det är en säker miljö för barnen

Granskningen besvarar följande revisionsfrågor:

- ▶ Hur säkerställer nämnden att fritidshemmen stimulerar utveckling och lärande samt en meningsfull fritid och social gemenskap?
- ▶ Hur säkerställer nämnden att målet om fritidshemmen som pedagogisk resurs i verksamheten infrias?
- ▶ Hur säkerställer nämnden att resurserna vid fritidshemmen tillvaratas på ett effektivt sätt?
- ▶ Hur har nämnden beaktat Skolverkets allmänna råd för fritidshem och hur följs detta arbete upp?
- ▶ Hur säkerställer nämnden att medarbetarna på fritidshemmen har pedagogisk kompetens?
- ▶ Hur arbetar fritidspedagogerna i klassrummen?
- ▶ Hur säkerställer nämnden att fritidshemmen tillgodoser de skilda behov barnen kan ha?

- ▶ Hur följer nämnden upp verksamhetens kvalitet och det systematiska kvalitetsarbetet?
- ▶ Hur följer nämnden upp att fritidshemmen har en säker miljö för barnen?
- ▶ Har nämnden säkerställt att varje enhet har en likabehandlingsplan, som bygger på de kartläggningar som gäller inom den verksamheten?

1.3. Avgränsning

Granskningen avser För- och grundskolenämnden. En fördjupad granskning har skett vid fyra fritidshem; Storsjöskolan, Mariehemsskolan, Östra Ersbodaskolan och Östtegs skola.

1.4. Revisionskriterier

- ▶ Kommunfullmäktiges budget och uppdragsplaner
- ▶ Skollagen kap 14
- ▶ Skolverkets Allmänna råd för fritidshem

1.5. Metod

Granskningen har genomförts genom dokumentgranskning och intervjuer. Följande har intervjuats: skoldirektör, bitr. verksamhetschef för- och grundskola, utvecklingschef samt rektorer och en grupp pedagoger vid respektive fritidshem på Östra Ersbodaskolan, Östtegs skola, Mariehemsskolan och Storsjöskolan.

I källförteckningen framgår vilka dokument som granskats.

1.6. Kvalitetssäkring

Utöver vår interna kvalitetssäkring har intervjuade haft möjlighet att komma med synpunkter på rapportutkastet för att säkerställa att revisionsrapporten bygger på korrekta fakta och uttalanden.

2. Mål och styrning

2.1. Skollagen (SFS 2010:800)

Fritidshemmet är en del av skolväsendet och verksamheten regleras i skollagens kapitel 1–6 och 14. Fritidshemmets syfte är att komplettera utbildningen i de övriga skolformerna som omfattas av skolplikten. Fritidshemmets verksamhet ska stimulera elevernas utveckling och lärande samt erbjuda en meningsfull fritid och rekreation. Utbildningen ska utgå från en helhetssyn på eleven och elevens behov. Fritidshemmet ska främja allsidiga kontakter och social gemenskap.

2.2. Skolverkets allmänna råd för fritidshemmen

De allmänna råden kom år 2014, med syftet att ge stöd och vägledning samt bidra till en ökad måluppfyllelse för eleverna i fritidshemmet. De grundar sig på bestämmelser i skollagen och läroplanerna. De allmänna råden är rekommendationer om hur huvudmän, rektorer samt personalen i fritidshemmet, kan eller bör handla för att uppfylla kraven i bestämmelserna. De ska bidra till att styra utvecklingen och främja en enhetlig rättstillämpning. Råden bör följas, om verksamheten inte handlar på ett annat sätt som gör att kraven i bestämmelserna uppfylls.

Det finns flera skäl till varför Skolverket tog fram nya allmänna råd; dels har lagstiftningen inom området ändrats och dels har läroplanerna för de obligatoriska skolformerna reviderats. Med skollagen (2010:800) har fritidshemmet fått ett tydligare uppdrag att stimulera elevernas utveckling och lärande. Fritidshemmet har därmed fått en närmare koppling till förskoleklassen och de obligatoriska skolformerna.

2.3. Kommunfullmäktiges mål

Kommunfullmäktige har beslutat om tre specifika mål för För- och grundskolenämnden:

- ▶ En skola där alla barn och ungdomars rätt att känna sig trygga, respekterade, sedda och hörda bekräftas.
- ▶ En skola där alla barn och ungdomars rätt till stimulerande och kreativa lärandemiljöer tillgodoses.
- ▶ En skola där alla barn och ungdomars rätt till lärande och kunskap uppfylls.

2.4. Uppdragsplan grundskola, skolbarnomsorg samt grundsärskolan

Det framgår i den gemensamma uppdragsplanen för fritidshemmen, grundskolan samt grundsärskolan att alla elever ska få den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling. Alla barn och elever ska utifrån sina egna förutsättningar kunna utvecklas så långt som möjligt.

Lärandet och undervisningen ska vara i fokus. Undervisning och lärmiljöer ska för eleverna vara kreativa, stimulerande, utmanande och av hög kvalitet. Undervisningen ska möta alla barn utifrån varje barns förutsättningar. Aktuella forskningsrapporter visar att lärarnas pedagogiska förmåga och återkoppling till eleverna är centrala för elevernas skolresultat. Det är därför av stor vikt att lärande och undervisningen står i fokus för skolornas utvecklingsarbete och att utvecklingsarbetet bygger på ett systematiskt kvalitetsarbete som vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

Elever i verksamheten ska uppleva en trygg och kreativ arbetsmiljö. Demokratiska värderingar, respekt för och solidaritet med medmänniskan och ett mångkulturellt synsätt utgör därför grunden för lärandet. Verksamheterna ska vara trygga, kreativa och bidra positivt till barns lärande och utveckling.

2.5. Genomförandeplan grundskola, skolbarnomsorg och grundsärskola

Genomförandeplanen beskriver på en översiktlig nivå hur förvaltningen planerar att arbeta för att uppfylla verksamhetens mål. I planen finns följande mål:

- ▶ Studieresultaten ska förbättras, lärande och undervisning i fokus
- ▶ Likvärdigheten ska öka
- ▶ Elever ska ha en trygg och kreativ arbetsmiljö
- ▶ Inkluderande skola och skolbarnomsorg
- ▶ Delaktighet och inflytande.
- ▶ Trafikmiljön utanför skolor och förskolor ska vara säker och trygg.

Det framgår bl.a. att undervisningen i högre grad ska präglas av digitala verktyg och estetiska lärprocesser. Redan i de tidiga skolåren ska fördjupade insatser genomföras för att

säkerställa att alla elever kan läsa och skriva, att de har en riktig taluppfattning samt god kunskap om grundläggande matematiska begrepp.

Kopplat till målet om ökad likvärdighet ska ett reviderat resursfördelningssystem utarbetas för att bidra till likvärdiga förutsättningar mellan skolområden. Jämställdhetsarbete ska aktivt motverka könsroller och könsstereotypa val. Ett funktionsprogram för grundskola och skolbarnsomsorg ska tas fram för att uppnå målet om trygga och kreativa arbetsmiljöer. Generellt förebyggande arbete riktat till barn och unga ska vara vägledande i alla verksamheters arbete. Skolor och skolbarnsomsorg ska erbjuda inkluderande verksamheter som bygger på strävan att inkludera elever med särskilda rättigheter i reguljär undervisning och lärandeprocesser.

3. Svar på revisionsfrågorna

3.1. Hur säkerställer nämnden att fritidshemmen stimulerar utveckling och lärande samt en meningsfull fritid och social gemenskap?

Som framgått ovan har nämnden inga specifika mål för fritidshemmen. Nämnden har en helhetssyn på verksamheten och den sammanhängande skoldagen. Det återspeglas i organisationen. Skolområdena arbetar tillsammans i ett 1-16 års perspektiv. Enligt skoldirektören är det en värdegrundsfråga att kompetenser runt barnet så långt som möjligt ska samverka. Det ska ske under hela skoldagen där fritidshemmet är en viktig del. Fritidspedagoger och lärare ska samverka och stödja elevens utveckling.

En följd av förändringar i skollagen, de allmänna råden samt utvecklingsarbetet som bedrivs med fokus på den samlade skoldagen, är enligt skoldirektören att det inte är lika stora variationer mellan fritidshemmen och hur de arbetar, jämfört med tidigare. Denne betonar dock att det är viktigt att det finns utrymme för varje skola att forma verksamheten med utgångspunkt från skolområdets gemensamma pedagogiska arbete.

Att samverka i kvalitetsarbetet och skolans kvalitetsuppföljning uppges av flera intervjuade vara viktigt för att tillvarata de kompetenser som finns på skolan och utveckla arbetet med att stimulera elevernas lärande och utveckling, både kunskapsmässigt och socialt.

Intervjuade rektorer och fritidspedagoger framhåller att social utveckling och det sociala interagerandet är en grundbult i fritidsverksamheten. På fritidshemmet försöker pedagogerna stimulera barnets förmågor och bidra till en kreativ fritid. Några fritidspedagoger anser att samverkan mellan skola och fritidshem främst bör ske med utgångspunkt från de sociala målen.

3.2. Hur säkerställer nämnden att målet om fritidshemmen som pedagogisk resurs i verksamheten infrias?

Skoldirektören och biträdande verksamhetschef med ansvar för fritidshem, framhåller att de förtroendevalda i kommunen blivit alltmer medvetna om fritidshemmens pedagogiska roll, framförallt med förändringarna i skollagen 2011 samt att fritidshemmen är i del i "Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet".

Att få fritidshemmen inkluderade i skolan är ett prioriterat uppdrag och det har varit en utmaning lokalmässigt. De flesta fritidshem är dock inkluderade idag, men vissa utmaningar kvarstår.

Verksamhetschefen betonar att det är av stor vikt att skolorna ser värdet av att fritidspedagoger deltar i skolverksamheten och att de känner sig inkluderade och delaktiga. Det är rektor som beslutar hur fritidspedagogernas kompetens ska användas i verksamheten.

Samverkan mellan skola och fritids sker både i klassrummen och på rasterna i de granskade skolorna. Vid några skolor ansvarar fritidspedagogerna för rastverksamheten. De innehåller bl.a. aktiviteter för att stimulera barnens sociala utveckling. Genom ansvaret för rastverksamheten uppges fritidspedagogernas kompetens inom konflikthantering och social pedagogik tillvaratas på ett bra sätt.

Några skolenheter har en delad skoldag. Det innebär att en klass delas i två grupper under 1-2 timmar per dag, där en lärare ansvarar för ena gruppen och en fritidspedagog för den andra.

Både fritidspedagoger och rektorer anser att det viktigt med så små grupper som möjligt. Färre barn, innebär bättre planeringsförutsättningar och att fritidspedagogernas pedagogiska kompetens kan tillvaratas mer. Enligt flera rektorer saknas dock de ekonomiska förutsättningarna för att ha små grupper. Några intervjuade rektorer upplever att det är svårt att hantera det dubbla uppdraget; att hålla budget och samtidigt upprätthålla en hög kvalitet i verksamheten under hela skoldagen med få barn per fritidspedagog. För att klara det ekonomiska åtagandet fordras större grupper, vilket innebär hög belastning som kan leda till ökade sjukskrivningarna. När det krävs besparingar är det enligt rektorerna ofta skolan som prioriteras i den lokala resursfördelningen.

Några fritidspedagoger anser att det finns behov av att tydliggöra vad som förväntas av dem i klassrummen. Såväl bland intervjuade rektorer och fritidspedagoger efterlyses att nämnden tydligare definierar fritidshemmens uppdrag. Några anser att det bör finnas skolenhets- eller kommundemensamma överenskommelser för hur arbetet som fritidspedagog ska genomföras i klassrummet, alternativt att fritidshemmen i högre grad inkluderas i beskrivningen av hur hela skolverksamheten ska genomföras.

3.3. Hur säkerställer nämnden att resurserna vid fritidshemmen tillvaratas på ett effektivt sätt?

Nämnden strävar efter att fritidspedagogerna ska vara heltidsanställda vilket är värdefullt för den pedagogiska verksamheten men även för den enskilde.

Nämnden får information om barngruppernas storlek i kommunen relaterat till personalresurserna. Personaltätheten i Umeå kommun är högre än rikssnittet och gruppstorleken är lägre. Verksamhetschefen är dock tveksam till måttet antal elever per avdelning, eftersom det inte säger något om hur många elever som finns i samma aktiviteter samt att antalet elever och antalet pedagoger kan variera kraftigt under dagen. Enligt verksamhetschefen blir antalet barn per avdelning därför ett missvisande mått för att beskriva kvalitet. Olika faktorer utöver antal barn kan påverka hur en grupp fungerar. Gruppstorleken kan också variera under dagen.

Det framgår att det också finns variationer mellan vilken roll fritidspedagogen har i klassrummet. Ibland agerar denne i rollen som elevassistent och är en resurs för en enskild elev. Då är inte fritidspedagogen tillgänglig för andra elever i klassrummet varför måttet antal elever per anställd inte blir rättvisande.

	Umeå	Riket (snitt)
Anställda, andel (%) årsarbetare med ped. högskoleutb.	69%	51%
Elevgrupp, antal elever per avdelning	37,7	41,1
Personaltäthet, antal elever per anställd ¹	12,6	13,1
Personaltäthet, antal elever per årsarbetare ²	17,7	21,8

Källa: Skolverket

Kommunen har en högre kostnad för fritidshemmen jämfört med rikssnittet. Det beror på att det är färre antal inskrivna barn per anställd vilket möjliggjorts genom att nämnden över tid har prioriterat fritidshemmen.

	Umeå	Riket (snitt)
Totalkostnad per inskrivet barn	44 400 kr	36 000 kr
Personal per inskrivet barn	29 900 kr	25 881 kr
Lokaler per inskrivet barn	8 900 kr	5 296 kr

Källa: Skolverket

Servicegraden avseende fritidshem framgår nedan: Servicegraden definieras som andelen av antalet folkbokförda barn i respektive åldersgrupp, per den 15 oktober, som var inskrivna i något av kommunens fritidshem. Som tabellen visar är det fler barn i Umeå kommun som deltar i fritidsverksamhet än i genomsnittet i landet.

	Umeå	Riket (snitt)
6-9 år	93,1%	83,2%
10-12 år	30,1%	20,7%

Källa: Skolverket

I den ekonomiska uppföljningen kan det vara svårt att följa hur kostnader redovisas för skolornas respektive fritidshemmens verksamhet när de är integrerade. Vissa riktlinjer för redovisningen har givits. Nämnden har efterfrågat ekonomisk uppföljning för de olika skolverksamheterna. Skoldirektören anser att det behövs bättre faktaunderlag, annars finns risk att det skapas föreställningar om hur resurser används och kostnader fördelas. Ett arbete med att se över resursfördelningsmodellen till skolor och fritidshem har påbörjats.

¹ Antal inskrivna elever dividerat med antal anställda. Antal elever omfattas oavsett vistelsetid och antal anställda oavsett tjänstgöringsgrad.

² Antal inskrivna barn dividerat med antal årsarbetare. Eftersom ingen hänsyn tagits till barnens vistelsetid i fritidshemmet medan motsvarande hänsyn tagits för personalen, kan antalet barn per årsarbetare vara överskattat.

I flera intervjuer kommenteras den mediabild som ges av fritidsverksamheten på nationell nivå. Den skiljer sig från erfarenheterna i Umeå kommun. Som framgår ovan prioriterar nämnden fritidshemmen i resurstilldelningen i jämförelse med flera andra kommuner.

3.4. Hur har nämnden beaktat Skolverkets allmänna råd för fritidshem och hur följs detta arbete upp?

Skolkontoret har genomfört en omfattande utbildningsinsats tillsammans med Region Västerbotten och Örnsköldsviks kommun; "Implementeringsdagar nya allmänna råden för Fritidshemmen". Den skedde i samverkan med Umeå Universitet och en av landets få forskare som disputerat om fritidshem. Den riktade sig till alla fritidspedagoger. Syftet var att öka kunskapsnivån om de allmänna råden. De allmänna råden innebär inte förändrade arbetssätt utan de förtydligar kraven på verksamheten, enligt utvecklingschefen. Utöver utbildningsdagen har de också behandlats på de nätverksmöten som finns för fritidspedagoger i skolområdena.

Intervjuade rektorer och fritidspedagoger säger att det är upp till respektive skolenhet att tillvarata och utbilda sig inom de allmänna råden.

Det kan vara intressant att nämna att Umeå kommun var remissinstans när förslaget till allmänna råd hade utarbetats.

3.5. Hur säkerställer nämnden att medarbetarna på fritidshemmen har pedagogisk kompetens?

Andel fritidspedagoger med pedagogisk högskoleutbildning är som framgår nedan högra i Umeå än rikssnittet.

	Umeå	Riket (snitt)
Anställda, andel (%) årsarbetare med ped. högskoleutb.	69%	51%

Det är viktigt att fritidspedagogerna har möjligheter att i lika stor omfattning som lärare utveckla sin kompetens, enligt skoldirektören. Merparten av kompetensutvecklingen sker i nätverksform såväl inom skolområdet som mellan skolområden. Skoldirektören framhåller att nätverksbildande arbetssätt, tillsammans med det kollegiala lärandet och kollegiala utbytet, är viktiga delar i kompetensutvecklingen.

Utvecklingsavdelningen samordnar nätverksträffar för fritidspedagoger. De organiserade senast i december en träff för att diskutera; syftet med nätverksträffar, hur de ska organiseras och vilka utvecklingsbehov som finns. Utvecklingsavdelningen samarbetar med en forskare inom fritidspedagogik på Umeå universitet vars kunskap tillvaratas i nätverken. Utvecklingschefen, anser att det är viktigt att fritidspedagogerna får möjlighet att arbeta med det pedagogiska uppdraget samt utveckla sin yrkesroll. Nätverksbyggande med anknytning till akademien är i detta sammanhang väsentligt.

Ett nätverk i samarbete med naturskolan som är riktat mot fritidshemmen startar inom kort. Fritidspedagogerna har möjlighet att anmäla intresse att delta.

De granskade skolorna har nätverksträffar där fritidspedagogerna träffar pedagoger från andra skolor inom sitt skolområde. Gemensamt för dem är att de behandlar det fritidspedagogiska uppdraget och de allmänna råden. Några intervjuade fritidspedagoger

upplever att det inte alltid finns tid till att följa upp diskussioner i nätverken på den egna arbetsplatsen.

Betydelsen av nätverk och kollegialt lärande bekräftas av de intervjuade rektorerna. Det är viktigt att tidsmässigt hitta förutsättningar för fritidspedagogernas nätverkande. Men det handlar också om att motivera de pedagoger som upplever att de varken har tid eller lust att delta, enligt intervjuade. Här ser skolkontoret att de kan stötta rektorerna att inspirera och ge sina medarbetare möjligheter att delta.

De statliga medlen för kompetenshöjande insatser i skolan har varit riktade till lärarna. Att det är starkt fokus på lärarnas kompetens och kompetensutveckling gör att flera fritidspedagoger upplevt att de är åsidosatta, enligt verksamhetschefen. Flera av de intervjuade rektorerna och fritidspedagogerna bedömer att det inte finns tillräckligt med resurser för kompetensutveckling för fritidspedagogerna, jämfört med lärarna som får del av statliga medel.

Flera kompetenshöjande insatser som rör värdegrundsfrågor och mål och som har relevans för såväl lärare som fritidspedagoger förläggs till lovdagar. Då arbetar fritidspedagogerna med barnen, vilket lett till viss kritik. Det ges dock möjlighet att delta i de utbildningar som är gemensamma och även omfattar förskolan. Dessa förläggs delvis på kvällarna. Det förs diskussioner om att förlägga fler aktiviteter på kvällstid. Skolkontoret har t ex. för avsikt att genomföra utbildning i mångfaldsfrågor för fritidspedagoger på kvällstid.

Enligt de intervjuade fritidspedagogerna är det önskvärt om kompetensutveckling kan genomföras på ordinarie arbetstid, gärna under förmiddagar då fritidspersonalen är något mindre belastad.

3.6. Hur arbetar fritidspedagogerna i klassrummen?

Hur skolorna valt att organisera sin fritidsverksamhet varierar. Vanligast är att fritidspedagogerna har två pass på fritidshemmet, ett tidigt på morgonen för de barn som kommer till skolan innan skoltidagen börjar och ett när den ordinarie skoldagen är slut. Härutöver deltar fritidspedagogerna i klassrummen.

Arbetsätt och omfattning för fritidspedagogernas arbete i klassrummen beror ofta på klassansvarig lärare, enligt de intervjuade fritidspedagogerna. Många fritidspedagoger upplever att de behövs som en resursperson, snarare än just en pedagogisk resurs. Det förekommer att fritidspedagoger har uppdrag som lärare inom t.ex. bild och musik.

Intervjuade rektorer uppger att de eftersträvar att stärka fritidspedagogernas roll samt att de försöker tydliggöra fritidshemmets uppdrag, utifrån de allmänna råden.. Däremot nämns att resurserna från kommunens resursfördelningssystem, inte alltid räcker till för barn i behov av särskilt stöd. Rektorerna behöver då använda personalresurser från andra delar av verksamheten, som kan vara både lärare och fritidspersonal. Eftersom att fritidspedagogerna deltar i skolmiljö, finns en svårighet att definiera skillnader mellan vilka arbetsuppgifter som avser skolans eller fritidshemmets verksamhet. Enligt intervjuade är det svårt att i efterhand följa upp hur mycket av fritidspedagogernas tid som lagts i skolrelaterade arbetsuppgifter respektive fritidsrelaterade arbetsuppgifter.

Intervjuade fritidspedagoger som arbetar i förskoleklass upplever att de är en viktig grundförutsättning för att undervisningen i förskoleklassen ska fungera. De fritidspedagoger som arbetar med äldre elever betonar inte sin roll i verksamheten i lika hög grad.

Ställtiden, d.v.s. den tid fritidspedagogerna har mellan skolverksamhet och fritidsverksamhet uppges vara tillfredsställande för de som arbetar med äldre barn men inte för de som arbetar i förskoleklass.

I de skolor vi har genomfört intervjuer har de flesta separata lokaler för fritidsverksamheten. Där det saknas, ställs krav på att snabbt ställa om lokalerna så de blir anpassade för fritidsverksamhet.

3.7. Hur säkerställer nämnden att fritidshemmen tillgodoser de skilda behov barnen kan ha?

Av intervjuerna med fritidspedagoger framgår att de identifierar varje barns individuella behov på ett informellt sätt genom att fånga upp spontana signaler och läsa av vad barnen uppskattar. Det sker i det sociala samspelet med barnen. De försöker i så stor grad som möjligt anpassa fritidsverksamheten till de intressen barnen visar.

Några ser att det är viktigt att samverka med skolan för att identifiera behov, framförallt stöd med läxläsning. Flera nämner att det är viktigt att ha personalresurser för att fånga och tillgodose behov. Barnens "sociala ryggsäck" varierar vilket påverkar resursbehovet.

De intervjuade fritidspedagogerna upplever att det finns tid till planering men inte för de som arbetar i förskoleklass. Fungerande samverkan mellan lärare och fritidspedagog är viktig för en bra planering. Det är inte bara planeringstid som behövs, utan även tid att iordningställa lokaler innan fritidsverksamheten börjar.

Kommunen bedriver ett projekt med stöd av två forskare som syftar till att utveckla arbetssätten för att stötta elever med annat modersmål än svenska. Projektet har nyligen startat men utvecklingschefen ser redan nu att det kommer ge värdefulla erfarenheter som kan användas för att skapa språkstimulerande miljöer och arbetssätt i fritidsverksamheten.

3.8. Hur följer nämnden upp verksamhetens kvalitet och det systematiska kvalitetsarbetet?

I tertialbokslut och verksamhetsberättelse finns information om fritidshemmen. I samband med att de redovisas för nämnden förekommer det att det görs fördjupningar per skolform. Ibland hålls möten med särskilda teman och det ges utbildningar. I början av mandatperioden hade nämnden ett antal utbildningsdagar där bl.a. fritidshemmen och dess verksamhet behandlades. De nya ledamöterna fick då information om den utveckling fritidshemmen haft över tid, såväl nationellt som i kommunen, från att verksamheten hade en stark inriktning på omsorg, till idag när verksamheten är en del av skolväsendet med ett tydligt pedagogiskt uppdrag.

Nämnden följer också fritidshemmens verksamhet genom det systematiska kvalitetsarbetet. Skolenheterna upprättar kvalitetsredovisningar. Fritidshemmen är en del i skolverksamheten och är inkluderade i skolans kvalitetsredovisning.

I de nya allmänna råden för systematiskt kvalitetsarbete framgår att varje enhet som ska följa upp, analysera, bedöma och arbeta med kvalitetsförbättringar. Tidigare fanns krav på att kvalitetsredovisning på skol- och huvudmannanivå.

I Umeås skolor, har arbetssättet med kvalitetssammanställningar fortsatt. Skolenheterna ska skriva en kvalitetssammanställning "Kvalitet och måluppfyllelse för läsåret". Det finns en kommungemensam mall, som reviderats senast 2015-05-18. I den framgår att "*I varje skola krävs ett kontinuerligt och systematiskt kvalitetsarbete som uppfyller författningens krav. Kvalitetssammanställningen är endast en sammanfattning av läsårets analys och bedömning*

där ett urval av enhetens statistiska underlag bifogas för att belägga situationen. Bedömningen av varje verksamhetsform ska framgå tydligt. Den ska publiceras på skolans webb.

Enligt en av skolkontorets controllers och intervjuade rektorer, har skolenheternas webbsidor förändrats under detta år och är numera enbart riktade till potentiella föräldrar. Det pågår ett arbete med att strukturera om kvalitetssammanställningarna, för att på skolområdesnivå stärka kvalitetsbedömningarna. Ledarlagen respektive område ska göra SWOT-analyser och redovisa dem för skoldirektör och skolhuvudman. Enligt skolkontorets controller är dagens kvalitetssammanställning en kortfattad sammanställning av kvalitet, bedömningar och förbättringsområden.

Gemensamt för de kvalitetsredovisningar vi tagit del av, är att de bl.a. innehåller avsnitt om bedömning av kvalitet och måluppfyllelse med underrubrikerna arbetsmiljö, elevers lärande och skolans studieresultat, elevers personliga och sociala utveckling, samt ett avsnitt om beslutade mål och förbättringsåtgärder. Hur fritidshemmen behandlas i dessa avsnitt varierar. De kan både inkluderas i en sammanställd text för hela skolan, men även i vissa fall ha helt separata avsnitt under respektive område.

En av skolorna nämner exempelvis att *"Lärandet i fritidshemmen har, på samma sätt som tidigare år, utgått från ett tematiskt och ämnesövergripande arbetssätt där eleverna har haft stora möjligheter att själva välja arbetssätt utifrån de uppgifter de haft. Det kompletterar den kunskap som eleverna får i grundskolan, och de ges praktiska möjligheter att använda dessa kunskaper och utveckla dem vidare under andra arbetsformer än i skolan."* samt att förbättringsåtgärder är att utveckla samverkansformerna mellan skola och fritidshem.

En annan skola har under respektive delområde i avsnittet bedömning av kvalitet och måluppfyllelse, angett både styrkor och utvecklingsområden specifikt för fritidshemmen. Som utvecklingsområden nämns bland andra barns möjligheter till lugn och ro och arbete med att minska kränkningar.

Gemensamt för de granskade fritidshemmen är att de använder verksamhetsuppföljningen, i varierande grad, som grund för att sätta mål och besluta om förbättringsområden till kommande år. Många av de intervjuade på skolorna upplever att verksamhetsuppföljningen än mer måste anpassas till fritidsverksamheten. Men flera anser att kvalitetsredovisningen har blivit bättre och att det nu är lättare att ta fram områden att jobba med kommande läsår.

Verksamhetschefen berättar att elevenkäten har förbättrats över tid, med riktade frågor till fritidshemmen och en ökad möjlighet att separera fritidshemmens resultat från själva skolverksamhetens. Elevenkäten visar att de flesta pojkar och flickor känner sig trygga och trivs på fritidshemmet. Antalet barn som upplever att de kan finna lugn och ro på fritids ökat. Generellt är barnen mindre nöjda med utbudet av leksaker, såväl inomhus som utomhus. En stor andel av barnen upplever att de vuxna bryr sig om vad de säger och att aktiviteterna är intressanta. Den grupp som avviker något från den generella bilden är gruppen 10-12 år, de är något mindre nöjda med fritidsverksamheten samt upplever att de i lägre utsträckning lär sig nya saker.

Nämnden och skolkontoret tar del av enkätresultat på huvudmannanivå, medan rektorerna analyserar på skolenhetsnivå. Verksamhetschefen anser att skolkontorets huvudsakliga uppgift är att säkerställa att systemen finns och i så stor grad som möjligt underlätta för rektorernas verksamhetsuppföljning.

Flera intervjuade ser att det finns behov av att ta fram en tydligare struktur för kvalitetssäkring och metoder som bättre fångar fritidshemmens utmaningar och utvecklingsområden.

Skolinspektionen framförde för några år sedan synpunkter på kommunens systematiska kvalitetsarbete samt arbete med kränkande behandling och grupsammansättningens lämplighet. Enligt Skolinspektionens beslut 2014-04-22, har Umeå kommun vidtagit tillräckliga åtgärder för att de påtalade bristerna kan avhjälpas och tillsynen avseende fritidshem kunde därmed avslutas.

Skolinspektionen ansåg att kommunen hade en bra struktur för det systematiska kvalitetsarbetet, men att den systematiska uppföljningen behövde stärkas. Åtgärder har behandlats i en strategisk utvecklingsgrupp och tillsammans med rektorerna. Skolkontoret har anordnat analysseminarier och återkopplat resultatet till rektorerna. Rektorerna har också fått stöd för att diskutera resultat och förbättringar i skolområdena och tillsammans med medarbetare.

Kopplat till grupsammansättningar lämplighet, har kommunen behandlat viktad resursfördelning, lokalutredningar, förbättring av analysunderlag, revidering av enkät till föräldrar och elever, registrering av närvarotid förskola och fritidshem samt funktionsprogram för skola och fritidshem.

Kvalitetsarbetet är prioriterat område, både för skolkontoret och för nämnden, enligt skoldirektören

Det görs ett stort antal nationella mätningar inom skolverksamheterna av olika aktörer. Skolkontoret har valt att delta i öppna jämförelser och den mätning som Lärarförbundet gör. I det material vi kan ta del av, går det inte att särskilja fritidshemmen från skolan.

3.9. Hur följer nämnden upp att fritidshemmen har en säker miljö för barnen?

Av intervjuerna framgår att nämnden de senaste fem åren återkommande diskuterat elevernas och personalens arbetsmiljö och vikten av studiero. Enligt skoldirektören uppmärksammas arbetsmiljön i lokalplaneringen och diskussioner förs om hur miljöer kan skapas där elever och personal mår väl. Samarbete har skett med en forskare i ett projekt om buller i förskolan. Erfarenheter från projektet uppges vara användbara också i andra verksamheter. Det handlar inte bara om hur den fysiska miljön är utformad utan också om hur verksamheten är organiserad, hur elever grupperas och aktiviteter planeras. Flera av de intervjuade fritidspedagogerna upplever ljudmiljön som ett av de största arbetsmiljöproblemen både för barn och personal.

Ur säkerhetssynpunkt i både inne- och utemiljöer, har vissa skolor gett fritidspedagogerna ansvar att bevaka områden där barn upplever otrygghet. Det handlar framförallt omklädningsrum och kapprum, men även andra ytor på skolgården. När det är stora barngrupper anser flera intervjuade att det är en utmaning att hålla reda på alla barn och att ansvaret för barnens säkerhet är stort när de vistas i utemiljöer.

Ett bristområde som några intervjuade pedagoger lyfter, är att det sällan finns tillräcklig tid att skriva incidentrapporter.

I investeringsplanen finns investeringsbehov för ungefär en miljard kronor, kopplat till investeringar i skolmiljö. Åtgärder för att förbättra skolmiljöerna sker successivt och följer investeringsplanen. Härutöver görs akuta åtgärder. I intervjuerna på skolorna framgår att planerade insatser för upprustning kan bli uppskjutna av olika anledningar.

Rektor är ytterst arbetsmiljöansvarig på skolan. I årsredovisningen för 2014 framgår att andelen föräldrar som upplever att den fysiska ute- och innemiljön som erbjuds barnen är stimulerande, är 91%.

3.10. Har nämnden säkerställt att varje enhet har en likabehandlingsplan, som bygger på de kartläggningar som gäller inom den verksamheten?

Skolinspektionen gav under 2013 anmärkning eller föreläggande till skolor som inte hade upprättat likabehandlingsplaner som svarar mot skollagen. Åtta grundskolor fick anmärkningar om brist på rutiner för anmälan eller att planen inte uppfyllde skollagens krav. Tre skolor fick föreläggande utifrån brister och övriga grundskolor/fritidshem hade godkända planer. Rektorens svar på anmärkningar och förelägganden riktat till skolan, lämnades i kommunens svar till skolinspektionen vårterminen 2013. Skolinspektionen kommer att genomföra nästa planerade tillsyn av skolor i kommunen samt kommunen som huvudman under höstterminen 2016.

Vid en ledarkonferens, där alla rektorer och förskolechefer i kommunen deltar, har det beslutats att använda ett gemensamt dokumentationsstöd för kränkande behandling (www.planforskolan.se). Ledarkonferensen har även haft temadagar om kunskapshöjande insatser i arbetet mot kränkande behandling. Beslutade riktlinjer, lagstiftning och Skolinspektionens kritik har behandlats.

För- och grundskolan genomförde en stor insats mellan 2013-2015 för att höja likabehandlingskompetensen. Den omfattade bl.a. arbetet med likabehandlingsplaner. Tidigare var det inte lika tydligt, som idag, att fritidshemmen ska inkluderas i detta arbete. Nämnden har tagit ett generellt beslut, som innebär att en likabehandlingsplan skall upprättas för grundskolan och fritidshemmet var för sig på respektive skola. Dessa kan dock finnas sammanställda tillsammans. Flera av de intervjuade fritidspedagogerna och rektorerna, anser att det är tydligt att även fritids inkluderas i likabehandlingsplanerna. Ofta deltar fritidspedagoger i skolornas likabehandlingsteam.

Kommunen har en likabehandlingssamordnare, som arbetar med att följa upp anmälningar om kränkande behandling men även andra bristområden. Denne arbetar även med att utbilda skolor, fritidshem och förskolor. Samordnaren hjälper skolorna att starta kartläggningar inför planeringen samt hjälper dem att använda planen i sitt fortsatta arbete. Denna resurs har använts i stor grad och under perioden 2013-2015 var det två heltidstjänster. I intervjuerna framkommer att Elevhälsan har en viktig roll i likabehandlingsarbetet.

Källförteckning

Beskrivande data 2014 – Förskola, skola och vuxenutbildning, Skolverket 2015
Beslut för fritidshem i Umeå kommun, Dnr 43-2012:1001, Skolinspektionen 2013
Fritidshem - Kostnader per kommun, Skolverket
Jämförelsetal fritidshem, Skolverket
Kommunfullmäktiges budget och nämndernas uppdragsplaner
Kvalitet i fritidshem, Skolinspektionen 2010:3
Kvalitetssammanställningar från skolor i Umeå kommun
Likabehandlingsplaner från granskade skolor
Mall för kvalitetssammanställning, Umeå kommun 2015
Protokoll För- och grundskolenämnde under 2015
Resultat från elevenkäten fritidshem 2014 Umeå kommun
Skolverkets allmänna råd med kommentarer – Fritidshem, Skolverket 2014
Systematiskt kvalitetsarbete i för- och grundskolan – årshjul
Uppföljning efter tillsyn i Umeå kommun – Fritidshem, Skolinspektionen 2014
Yttrande – Skolinspektionens beslut Dnr 43-2012:1001 – Beslut för fritidshem efter tillsyn av fritidshem i Umeå kommun